

УДК 94 (477.63) «19»

Андрющенко Н.А.

**ВІДОБРАЖЕННЯ ЗМІН У ПОБУТІ ЖИТЕЛІВ МІСТА ТА СЕЛА
У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ
1920-1930-х рр.**

На основі аналізу творів письменників Дніпропетровщини 20-х – 30-х років ХХ ст. висвітлено зміни у побуті жителів та визначено головні побутові теми творчості літераторів.

Ключові слова: Катеринослав, побут, індустріалізація, колективізація, місто, село, голод, жителі, письменники.

На основе анализа произведений писателей Днепропетровщины 20-х - 30-х годов ХХ в. освещены изменения в быту населения и определены главные бытовые темы творчества литераторов.

Ключевые слова: Екатеринослав, быт, индустриализация, коллективизация, город, село, голод, жители, писатели.

Based on the analysis of the works of Dnipropetrovsk writers of 20's - 30's XX century highlight the changes in life of inhabitants and established the main routine matters literary works.

Key words: Ekaterinoslav, life, industrialization, collectivization, town, village, famine, the people, writers.

Революція 1917 року поклала початок кардинальним змінам у суспільно-політичному, економічному, соціальному та культурному житті країни. Після громадянської війни «місто чавуну і сталі» Катеринослав мало зруйновану промисловість, а села регіону – занепале сільське господарство. Радянська влада розгорнула будівництво соціалістичної держави. Наслідки етапів її становлення, зміни у побутовому житті українців стали головною темою творів письменників Дніпропетровщини.

Метою даної розвідки є висвітлення повсякдення жителів міста та села у творах письменників Дніпропетровщини 20-х – 30-х років ХХ ст. та визначення його регіональних особливостей. Об'єктом виступає художня література, в якій відображені побутові зміни, предметом – життя мешканців зазначеного регіону у післяреволюційний період.

Визначена тема в історіографії досі не має скільки-небудь ґрунтовного висвітлення. Науковці та краєзнавці області у своїх наукових розробках не торкались даної проблематики як центрального питання. Окремі відомості про зміни у побуті мешканців зазначеного регіону знаходимо в наукових та публіцистичних статтях, в яких проаналізовано життя і творчість місцевих письменників. Серед них: «З пагорбів «Зорі»: літературно-мистецьке життя Придніпров'я 1920-30-х років», «Мала проза» Валер'яна Підмогильного на тлі катеринославських реалій 1920-х рр.» Ірини Мазуренко, нариси з історії

літературного Придніпров'я 1917 – 1934 років журналіста Миколи Чабана, вміщені в збірнику «З любові і муки...».

Джерельною базою даної розвідки стали дніпропетровські часописи «Зоря» та «Штурм» за 20-ті – 30-ті роки ХХ ст., збірки творів Валер'яна Підмогильного, Василя Чапленка, Олександра Бейлінова.

Післяреволюційна творчість письменників розділяється на два періоди. У 20-ті роки, коли ще не вщухла ейфорія від «знищення буржуазного ладу» і літераторам була надана можливість вільно висловлювати свої міркування, художні твори мали різнопланову тематику і яскраво розповідали не тільки про побут, а й про внутрішній стан людини. Наприкінці 20-х – 30-х років, коли радянська влада вже контролювала всі сфери життя, в тому числі літературу, письменники змушені були писати за партійною вказівкою, що призвело до одноманітності тематики творів.

Побутове життя мешканців Дніпропетровщини на початку 20-х було спрямоване на пошук можливостей вижити. Революція не принесла достатку звичайним громадянам. Під прикриттям боротьби зі спекуляцією з України вивозили хліб, а отримані селянами землі не давали врожаю через засуху. На Дніпропетровщині під час голоду 1921 – 1923 років налічувалось більше одного мільйона людей, які постраждали від цієї трагедії [3, с. 48].

Голод призвів до значних побутових труднощів мешканців міст і сіл Катеринославщини. Усі більш-менш цінні речі побуту обмінювались на їжу, в сільських хатах було голодно й холодно, безвихідь спричиняла крадіжки і навіть вбивства. Про це і йшла мова в творах дніпропетровських письменників. Так, Валер'ян Підмогильний в оповіданні «Проблема хліба», написаному в 1922 році, торкнувся питання пригноблення людини відчуттям голоду. Побут селянина письменник змальовує бідним, а його турботи зведені до одного – дістати хліба. Таке життєве становище наштовхує чоловіка з добрими людськими якостями спочатку на крадіжку, а потім – вбивство [10, с. 129].

В оповіданні «Син» (1923 р.) Валер'ян Підмогильний відображає страждання людини під час голоду на прикладі однієї родини, в якій помирає мати, а син намагається у будь-який спосіб дістати для неї хліба. Головний герой оповідання селянин Васюренко знаходиться на межі життя, але не втрачає надії врятувати від голодної смерті матір, шукає спосіб дістати хліба. В оповіданні фігурує й більш заможніша сестра Васюренка, яка має можливість, але не хоче допомагати старій матері. В цьому протиставленні побутового життя брата і сестри Підмогильний змалював випадок, коли доведена до відчаю людина не втрачає душі – син навіть після смерті матері себе корить, що не зміг вчасно допомогти матері, в той час, коли сестра намагається навести на нього наклеп, що брат з'їв матір [10, с. 155].

На початку 20-тих років майже кожна родина втрачала своїх близьких.

Письменник Микола Мінько в повісті «У затоні» відображає всю трагічність людського життя під час голоду. Її герой робітник Кирило поховав хвору на тиф дружину. Він і сам переніс цей недуг, а крім того, чоловік також втратив свою маленьку дитину: «Коли він видужав і повернувся додому, то застав порожню хату. Хто знає, де ділася дитина? – під час голоду пропали

тисячі дітей» [6, с. 25]. Ця повість написана на початку 30-х років, у ній Микола Мінько образ Кирила змалював з тих людей, яких зламали випробування 20-х років. Головний герой став відлюдненим, почав пиячити, а про свою родину згадує як про втрачений сенс життя.

Побут людей під час голоду в самому Катеринославі представлено також у сатиричній автобіографічній повісті Василя Чапленка «Люди в тенетах», де відображено суспільно-побутову дійсність 20-х років. Образ головного героя – викладача української мови Кутька розкриває характер радянської людини, яку «нові тверезливі обставини після п'яної революції 1917 року привчили... згинатись перед начальством (так, так!), носити в кожному рухові, в кожному звуку свого голосу рабську покору» [16, с. 14]. У творі є безліч побутових деталей: портрет Леніна був атрибутом кожного кабінету разом з написами комуністичних гасел, що зустрічались на кожному кроці, зокрема у робітничих їдальнях. Все нагадувало про важливе завдання навіть під час голоду – будівництво соціалізму.

Люди післяреволюційних часів вдягалися в одяг, який залишився з минулих часів, адже не мали змоги дістати новий як через матеріальне становище, так і через відсутність необхідного у крамницях [2, с. 162]. У відображенні побутового життя студентів В. Чапленко зазначає: «Повдягані були – який у пальті та шапці, який у робітничій «спецівці» та кепці, а дехто в військових шинелях та гостроверхих шоломах – «будьонівках» [6, с. 19]. При цьому одяг мав неохайний вигляд, у багатьох випадках був заношений і вже нагадував ганчір'я. Змальовуючи селянина, вдягненого ще гірше, письменник вказує на його «короткий піджачок і вузькі, зібгані на колінах штани» [16, с. 49].

У повісті Василя Чапленка віддзеркалені й житлові умови людей після революції. Селяни втікали з села до міста, бо влада вимагала від них непосильної праці й високих результатів господарювання тільки за те, що надала їм землю. З цієї причини Катеринослав був перенаселений. Помешкання в повісті «Люди в тенетах» названі «півкімнатами», адже в одній квартирі жило декілька сторонніх людей. При цьому, якщо кімнати були розділені, залишалось враження, що всі живуть в одній – стіни видавали всі звуки й розмови з сусідніх кімнат і квартир. Харчування жителів міста під час голодних років залежало від отриманої хлібної пайки, але, як правило, її не вистачало всім. Не рятували й сніданки та обіди в харчівнях, за якими були закріплені працівники виробництв та навчальних закладів, бо там отримували всього по 200 грам їжі. Таким у повісті змальовує життя вчителя української мови Василь Чапленко.

Цікавим у творі «Люди в тенетах» є відображення процесу отримання пайки хліба через образ головного героя Кутька, який заради своєї хлібної долі займає чергу з четвертої години ранку. В черзі, де від жадоби до хліба і довгого чекання люди перетворюються на звірів, зав'язуються сварки, що розкривають тогочасний місцевий менталітет. Незважаючи на впровадження на початку 20-х років політики «українізації», не всі мешканці Катеринослава сприймали носіїв

української мови. Василь Чапленко через сварки та діалоги у чергах демонструє принизливе ставлення міських жителів до тих, хто розмовляє українською. Вважалося, що цією мовою говорять лише селяни. Хоча в ті часи українською мовою офіційно говорили всі, у міському побуті вона звучала рідко: «Лука попсував справу тим, що забалакав по-українському: дідок зрозумів, що це «когути», себто селяни, отже найнижчої, на його погляд, породи люди. Дідка підтримали інші з черги, і він зробився такий – що ні приступу» [16, с. 56]. Оповідання В. Чапленка говорить про складність отримання харчів не тільки через довжелезну чергу й час чекання, а й через необхідність оформлення документів та печатки на пайок.

Почуття страху було невід'ємною частиною побутового життя 20-х – 30-х років, люди боялися гніву радянської влади, яка знищувала класових ворогів. «Люди в тенетах» яскраво відображають таку думку. Навіть на парубоцькій вечірці замість веселих мелодій грають «Інтернаціонал», марш Будьонного, «Пісню ударників...», щоб не звинуватили в «побутовому розкладі». В ті часи активно пропагували й вступ до більшовицької партії.

У 20-х – 30-х роках у літературі не замовчувалося і питання релігії. Після революції, коли процес знищення релігійності ще не розгорнувся, багато людей вірили в Бога, особливо в часи хвороби й голоду. Це у своїх творах змальовує Валер'ян Підмогильний, зокрема «В епідемічному бараці» (1920), де через образ сестри Одарки Калінівни відображено те, як покладалися на Бога і як поступово ця віра згасала [10, с. 110]. В оповіданні «За день» (1921), написаному в Павлограді, розповідається, як люди моляться іконі Богоматері, щоб голод пройшов стороною. «Не руште оман...» – сказано в оповіданні. Ця фраза вже говорить сама за себе: навіть літератори на початку 20-х у своїй творчості намагалися зберегти святе. Вже з 1925-го року писати подібне стало неможливо. Радянський уряд почав сам визначати теми для написання, поступово витісняючи «незручних» письменників. У 1929-1930 рр. на сторінках місцевої преси друкується інформація та нариси про перетворення Брянської церкви та хоральної синагоги в культосвітні установи [15, с. 28].

Валер'ян Підмогильний, як і Василь Чапленко, не оминав проблему міста й села, їх мовної та ідеологічної конфронтації. Цій темі письменник присвячував свої твори, один з яких – «Третя революція» [10, с. 205]. Саме так Підмогильний назвав життя міста й села. На Дніпропетровщині це були два різні острови: на одному плекалася культура, чулася російська мова, у місто під час голоду відвозились останні пожитки хліба, а селяни завжди залишалися «когутами», яких не приймали у місті навіть з освітою. Таку особливість післяреволюційної доби бачили всі письменники. Василь Чапленко розвинув цю тему в повісті «Загибель Перемітька», з якої видно, що україномовний люд і під час розгортання «українізації» не шанували [15, с. 131]. Навіть жителі окраїн міста – Мануйлівки, Діївки, Мандриківки – відчували на собі зневажливе відношення. Тож нові зміни у побуті 20-х років знаменували і загострення ворожих настроїв між мешканцями Дніпропетровщини.

У 30-х роках зміни у побуті відображалися літературою вже так, як диктувала партійна ідеологія. В ній зник притаманний післяреволюційним

творам психологізм, натомість письменники почали змальовувати робітничі будні й щастя людей від того, що творять нову історію могутнього СРСР. Зображення побуту в художніх творах набуло нових фарб. На початку 20-х років радянська влада досягла того, що побутовий устрій життя «буржуазного ладу» був знищений і почалося будівництво нового. Жителі області стали активними учасниками цього процесу. На початку 30-х років їх побутове життя проявлялося у робітничих буднях на заводах і на землі, а звершення «будівників соціалізму» лягали в основу творів місцевих письменників.

На першій обласній нараді письменників Дніпропетровщини, що відбулась у 1934 році, заступник завідувача відділу культури та пропаганди ленінізму обкому КП(б)У О. Дяченко зауважив, що на тлі індустріалізації країни та колективізації сільського господарства література області не розвивається. Разом з цим він визначив героя художньої літератури: «Герой – це мільйони ударників, робітників, колгоспників, працівників науки, техніки, мистецтва, керовані могутньою комуністичною партією» [4, с. 83].

Літератори писали про успіхи мешканців Дніпропетровщини у виконанні завдань першої п'ятирічки, яка мала прискорити індустріалізацію та колективізацію країни. Так, у дніпропетровському літературно-художньому збірнику «Племя комсомольское», що побачило світ у 1936 році, в усіх творах здебільшого йдеться про героїв досягнень на виробництві. Наприклад, оповідання В. Роздольського «Девушка из южного парка» присвячене черговій по станції Нижньодніпровськ-Вузол К. Кращенко, оповідання «Начальник цеха» С. Ахматова – начальнику мартенівського цеху №3 заводу ім. Дзержинського Л. Гранбергу, оповідання «Про Івана, третього в роді» М. Шлома – трактористу-комбайнеру Межівської МТС І. Калько [11, с. 61]. Змальовували й дозвілля радянських людей, що також зазнало змін, бо згідно з завданнями культурної революції ліквідовувалася не тільки неписьменність – партійна верхівка активно займалася «правильною» пролетарською освітою. Для цього працювали робітничі клуби, літературні гуртки, хати-читальні, театри, бібліотеки, проводились партійні лекції, сімейні вечори для робітників та їх родин у клубах. Клубна робота включала в себе й популяризацію радіо, ідеологічного кіно й навіть заняття фізкультурою.

Життя й думки народу партійна верхівка скеровувала в єдиний ідеологічний напрям, навіть вільний час робітників був підконтрольний владі. Тому й художні твори були пройняті настроями перемоги соціалізму. Літератори більше писали не про те, як живуть люди, а заради чого – будівництва соціалізму, кращого життя. Хоча у зміні побуту 30-х років визначальним був і внутрішній стан мешканців Дніпропетровщини.

Микола Мінько у повісті «У затоні» через трудову діяльність жителів міста та села відобразив, як змінилася свідомість людини після голоду. Замкненість, пристрасть до горілки і, разом з тим, пошук доброї долі. У повісті говориться про великий вибір у роботі на початку 30-х. Так, чоловіку, який приїхав на заробітки із Кременчука, пропонують «піти на баржі, на вагони, на вугілля». Важливим для розуміння змін у побуті тих часів є змалювання життя

робітників, які розвантажують вагони вугілля. Серед них чоловік на прізвисько Півлюдина або Кирюша. Саме в уста цього героя, який під час голоду втратив дружину й дітей, письменник вклав правдиві слова. Він говорить про ідеї, якими керувалися у побутовому житті люди 30-х: «Маркіян має дочку – скоро буде інженером, Аркаша – у нього ідея – затон. А у вас – тонни вугля, у вас честь вантажника. А моя ідея проста – літра горілочки, солоний огірок і шматок хліба. Ніхто і ніщо мені не хазяїн. Я роблю, що хочу і ношу в серці смерть» [6, с. 26]. Тож у той час, коли індустріалізація набирала обертів, ставлення до цього процесу звичайних людей, їх душевний стан були різними та, в більшості випадків, робітники бачили за партійними ідеями могутність і вірили в них.

В оповіданні Олени Шпоти «Новаки» брат і сестра – Василь та Вівдя – залишились сиротами, але в них не згасло почуття патріотизму і бажання бути корисним у будівництві соціалізму. Це відображено навіть у таких деталях, як написання заяви з проханням прийняти їх на роботу до колгоспу «Повний колос»: «В заяві роки Василько прописав так: він цупко держе в пам'яті, що сам народився в рік, як помер тов. Ленін» [17, с. 48]. Оповідання «Новаки» розповідає про те покоління, яке у звершенні соціалізму бачило щасливе майбутнє, а, значить, налагоджене побутове життя.

Художні твори, в яких відчутний дух патріотизму і самовідданості у звершеннях планів п'ятирічки, письменники писали не з своєї волі, а за партійними вказівками. В той час, коли на початку 30-х років в Україні тисячами гинули люди від штучно спричиненого голоду, перед письменниками ставили завдання: «Протягом 1932-1933 року мають написати й видати серію «Історії заводів» – історію Дніпропетровської гідроелектростанції, Горлівського шахтного району, Сталінського металургійного заводу, Харківського паровозно-будівельного, шахти ім. Ілліча, заводу ім. Петровського в Дніпропетровському та інших 20 фабрик та заводів». До того ж, письменники Дніпропетровщини (Меїр Альбертон, Микола Мінько, Олена Шпота, Свирид Мусіяк, Павло Нестерець) їздили в різні райони, аби висвітлити підготовку до сівби в «оперативних нарисах», написавши їх через призму життя кращих сільських працівників. Серед цих нарисів – твір Миколи Мінька «Іскра» про передових колгоспників Червоноармійського району. Усі герої цього нарису щасливі й в роботі, й у новому побуті. Вони – зразок партійного виховання: «Якось випала вечірня вільна година для однієї з бригад. Я стояв на вулиці. Ішов гурт молоді. Мене вразили хорошого крою вбрання на дівчатах, білі туфлі, тюбетейки, костюми парубків і пісня. Між іншим, тут були студенти. Родини Усатенка, Ткаченка, Шевченка та інші мають студентів; є й такі, що скінчили або кінчають інститут: механіки, металурги, агрономи, зоотехніки. Як далеко одійшов той час, коли вулицею ходили горласті зграї, а парубки нагадували хижаків, час, коли над дівчатами висів мат і парубоцьких рук не спиняли ані сльози, ані обурення. На вигоні парубки двох сел колись билися ломаками верхи на конях. Хлопчаки пасли ягнята або порпалися у дорожнім пилу» [4, с. 5].

Таким же прикладом ідеалізації радянської людини-трудівника й змін у побуті є оповідання М. Мінька «Коні», в якому літня жінка Ганна готова пожертвувати життям заради високих результатів колгоспу, де працює.

Захворівши, Ганна виступає проти того, щоб її відвезли на коні до лікарні, аби не зупиняти безперервний підвіз снопів: «Секретар побіг до хати. Сивий розповів голові про те, як Ганна відмовилась їхати до лікарні, бо жалкувала коней. Голова вислухав Сивого і щось сказав шоферові. І коли Сивий відкрив двері до хати, машина вже стояла перед вікнами і тихо шуміла» [5, с. 23].

У часописі «Зоря» постійно друкувались нові повісті й нариси з індустріального й колгоспного життя Дніпропетровщини. К. Тисячник побувавши у колгоспі «Новий Озів», написав нарис «Суперники» про соціалістичне змагання його селян з колгоспом імені Карла Маркса, тут відображені й побутові зміни. Колгоспників більш за все хвилюють не побутові справи, а справи роботи їх колгоспу і випередження іншого в посадці й поливі картоплі [13, с. 53].

Теми для розмов людей у 30-х роках відображено у нарисі Ол. Суслівського «У вагоні». В поїзді Дніпропетровської залізниці їдуть різні люди: робітник, червоногвардієць, колгоспник, вчитель, громадянин з Австрії. Хоч кожен з них має свою справу, всі теми зводяться до передових ідей будівництва радянської держави [12, с. 67].

У нарисі про діяльність заводу імені К. Лібкнехта «Вовк» журналіст А. Молочанський розглядає побутові проблеми, які стають перед робітниками задля виконання місячного плану. Головний герой нарису Степан Вовк зі зразкового працівника став жадібною до грошей людиною. Його перестають цікавити справи заводу, навпаки, він хоче зірвати план. Але Вовка звинувачують у злочині. План все ж таки виконують вчасно, завдяки робітникам, які вважали це справою своєї робітничої честі. Саме через «зрадника Вовка» автор дав зрозуміти, що за індустріальним обертом, криється трагедія бідності і голоду 1932-1933 років. У цій трагедії кількість людських жертв перевищували втрати голоду 20-х років, але письменникам було заборонено висвітлювати таке буденне життя народу, лише успіхи заводів та колгоспів. Адже голод 1932-1933 років був пов'язаний з колективізацією і знищення таким чином селянства не мало бути розголошеним. У нарисі «Вовк» проведена думка, що люди ставали «зрадниками» ідей соціалізму не через погані якості особистостей. Вовк – зрадник, бо перестав вірити в обіцянки кращого життя і бунтує проти використання людини владою як робочої сили [7, с. 73].

В оповіданні С. Мусіяка і П. Нестерця «Інженер Галін» відображений вже зразковий образ робітника. Цей Галін сліпо вірить, що соціальна різниця між людьми зникне, треба тільки йти за ідеологією партії. Такий інженер – герой свого часу, йому також доводиться долати випробування задля чесного виконання справи на металургійному заводі, але він пам'ятає, чому це робить. В нарисі інженер розмірковує над життям, згадує боротьбу зі старим побутом, що залишив царат. Результат цієї боротьби він бачить і на Палаці культури, повз який йде до заводу. Цей Палац «бачив» боротьбу класів, революції, громадянську війну. В 30-х роках на його фронтах вже увіковічено вершителя перемоги радянської влади – Сталіна. Тобто, письменники по різному відображали побутові зміни 30-х років, але перед ними стояло одне

завдання – присвячувати свої твори виконанню п'ятирічки, висвітлюючи її результати через побутове життя людей.

Робота письменників і журналістів в 30-х роках нагадує заводський конвеєр, бо у ті часи всі літератори мали писати якнайбільше. Від них вимагали так само, як від звичайних робітників заводів виконувати план. Їх твори критикували на відповідних зборах, на шпальтах газет і журналів. Таким чином, намагалися досягти ідеалу у відображенні дійсності. Окрім того, через замітки в періодичних виданнях читачі дізнавались про те, над чим працюють пролетарські письменники. Всі художні твори стосувались історії та сучасності заводів і колгоспів. Серед цих творів у відображенні побуту характерна творчість Олександра Бейлінова, зокрема оповідання «В цехах Петровки» й «Город молодости». Його творам притаманна захопленість історичними часами, безперерійною роботою заводу й людьми, які на ньому працюють. Зміни у повсякденні він зображає в позитивному ключі – з'явилося радіо, електрика, налагодилось виробництво. Ці зміни приваблювали письменників. Так, у повісті «Город молодости» віддзеркалено час, коли стала до ладу перша турбіна Дніпрогесу. Ця подія покладена в основу художніх творів багатьох відомих журналістів та літераторів. Центральною темою їх творчості став запуск Дніпрогесу, який у позитивну сторону мав змінити життя народу: «У высоких кабинетов Винтера и Александрова можно было видеть не менее высоких гостей, вроде Анри Барбюса, Михаила Кольцова и Саввы Головановского, которого запомнил больше всего по модному желтокожанному пальто и смелой, почти руководящей повадке: он уже тогда был известным украинским поэтом» [1, с. 151].

Таким чином, зміни у побуті жителів міста та села в 20-х – 30-х роках стали непростим процесом. Після повалення буржуазного ладу люди почали налагоджувати побутове життя вже з новими соціалістичними орієнтирами. Письменники Дніпропетровщини у своїх творах повсякденність мешканців регіону відображають з кардинальними змінами. Звичаї, обряди, традиції, моральні цінності, спосіб життя, що складався за минулих часів, були перекреслені радянською владою, натомість була впроваджена нова соціалістична ідеологія з її доктринами.

Літератори розкривали проблеми, з якими довелося зіткнутися після революції й громадянської війни – хворобами й голодом. У творчості письменників також змальований конфлікт міста й села, впровадження «українізації» в Катеринославі. Творам 30-х років притаманний реалізм у змалюванні планів розгортання індустріалізації та колективізації, у творах письменників відчувається і тотальний контроль, під який партійна верхівка взяла всіх громадян. Проза років звершення першої п'ятирічки має особливість, адже область була надзвичайно потужною на індустріальній карті України, тому привертала увагу багатьох письменників. У всіх творах досягнення соціалізму змальовували здебільшого через діяльність зразкових працівників.

Про голод 1932-1933 років, агресивні репресивні дії над інтелігенцією й робітничим класом наприкінці тридцятих письменники не могли писати в своїх творах. Становлення радянської влади, зміни в побуті відбувалися повсякчас і

залежали від партійних настанов. Вдень – людина працювала на заводі, чи землі, а дозвілля присвячувала партійному вихованню. Тож навіть у літературі 30-х років, коли кожне письменницьке слово перевірялось, відчувається поневолення людини, її залежність від ідеології.

Бібліографічні посилання:

1. Былинов А. Город молодости. – Днепропетровск, 1985. – 176 с.
2. Дніпропетровськ : віхи історії. – Дніпропетровськ, 2001. – 256 с.
3. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. – Киев, 1977. – 838 с.
4. Мінько М. Іскра. // Штурм. – № 8. – 1935. – С. 3-6.
5. Мінько М. Коні // Зоря. – № 2. – 1933. – С. 17-24.
6. Мінько М. У затоні. // Зоря. – № 11-12. – 1933. – С. 12-28.
7. Молочанський А. Вовк. // Зоря. – № 5. – 1934. – С. 70-75.
8. Мусіяк С. Нестерець П. Інженер Галін. // Зоря. – № 5. – 1934. – С. 42-56.
9. На рівень доби // Зоря. – № 5. – Травень. – 1934. – С. 83-88.
10. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. – Київ. – 1991. – 792 с.
11. Племя комсомольское. – Днепропетровск. – 1936. – 175 с.
12. Сусловський О. У вагоні. // Зоря. – № 5. – 1934. – С. 65-70.
13. Тисячник К. Суперники. // Зоря. – № 5. – 1934. – С. 42-56.
14. Церкву й синагоги під клуби // Зоря. – №1. – Січень. – 1929. – С. 28.
15. Чапленко В. Загибель Перемітька: Повість. – Нью-Йорк. – 1961. – 176 с.
16. Чапленко В. Люди в тенетах. Том перший. – Вінніпег. – 1951. – 127 с.
17. Шпота О. Новаки. // Зоря. – №11-12. – Листопад-грудень. – 1933. – С. 48-55.

Надійшла до редколегії 10.04.2013 р.